

УДК 159:351.745.5:343.9.01

Левченко Н. О. – здобувач кафедри юридичної психології Національної академії внутрішніх справ, м. Київ

Інформаційно-психологічне забезпечення застосування дільничними офіцерами поліції індивідуально-профілактичних заходів

Проаналізовано особливості інформаційно-психологічного забезпечення застосування дільничними офіцерами поліції індивідуально-профілактичних заходів. Визначено принципи, види та функції такого забезпечення. Схарактеризовано елементи оперативної обстановки, що є інформаційно значущими для здійснення ефективної попереджувальної діяльності.

Ключові слова: дільничний офіцер поліції, інформація, індивідуально-профілактичні заходи, оперативна обстановка.

Однією з важливих складових професійної діяльності дільничного офіцера поліції (ДОП) є пізнавальна діяльність, що стосується, передусім, профілактичного напрямку роботи. Отримання інформації про рівень злочинності на обслуговуваній території, аналіз оперативної обстановки, інформаційні характеристики території, об'єктів обслуговування (житловий і промисловий сектори, заклади освіти, дозвілля, торгівлі, медичні установи тощо), демографічні, історико-культурні, світоглядні, психолого-правові особливості населення тощо – це неповний перелік об'єктів пізнання дільничного офіцера поліції, які є визначальними для організації роботи щодо забезпечення правопорядку загалом і реалізації профілактичної діяльності.

Проблематиці інформаційного забезпечення діяльності ДОП присвячено низку наукових і навчально-методичних праць [1–3], у яких акцентовано на вагомому значенні інформації для ефективності попередження злочинності, визначено принципи й методологічне підґрунтя її збирання, аналізу та практичного використання, засади формалізованого й науково обґрунтованого підходу до планування і реалізації заходів профілактики конкретних різновидів протиправної поведінки.

Зокрема, А. П. Закалюк цілком слушно зазначає, що «кримінологічна інформація загалом призначена бути засобом розв'язання кримінологічних проблем. Водночас можна виокремити деякі більш предметні цілі її отримання та використання як соціальних засобів. У цьому аспекті вона є джерелом і засобом:

- пізнання кримінологічної значущості певних процесів, явищ, подій, відносин, виявів, які становлять об'єкти кримінологічної інформації;

- вивчення тенденцій, закономірностей, динаміки виявів соціальної дійсності у вигляді злочинності, процесів зміни останньої та її чинників з метою протидії цьому соціальному феноменові, у чому полягає перетворювальний характер кримінологічної інформації;

- прийняття управлінських рішень у сфері запобігання та протидії злочинності, зокрема кримінологічного планування цієї діяльності, що свідчить про конструктивні властивості кримінологічної інформації;

- розроблення організаційно-методичних рекомендацій і визначення тактики безпосередньо у сфері запобігання злочинності, що надає кримінологічній інформації запобіжного значення;

- кримінологічного прогнозування як вияву прогностичного характеру кримінологічної інформації» [3, с. 26].

Мета статті – визначити особливості інформаційно-психологічного забезпечення реалізації ДОП індивідуально-профілактичних заходів.

Аналізуючи принципи інформаційного забезпечення діяльності ДОП, В. В. Бродовський [2, с. 4] поділяє їх на загальні, спеціальні та основні. До загальних належать ті, які походять від загальноправових принципів права: законність, рівність усіх перед законом, пріоритет прав і свобод людини та громадянина, демократизм, гуманність і справедливість, об'єктивність, взаємна відповідальність. Спеціальними принципами інформаційного забезпечення діяльності ДОП є гарантованість права на інформацію; відкритість, доступність інформації та свобода її обміну; об'єктивність, вірогідність інформації; повнота і точність інформації; законність одержання, використання, поширення та зберігання інформації. До основних належать принципи функціонального призначення; нормативно-правового забезпечення

щодо інформаційних обліків; фактичності даних; доцільності впровадження та експлуатації; нарощення й розвитку; гармонізації законодавства України з європейським правом.

Інформація, яку збирає ДОП для забезпечення індивідуально-профілактичної роботи, виконує декілька провідних функцій, з-поміж яких:

- *інформаційно-орієнтувальна* – стосується об'єктів профілактики, умов її здійснення, є визначальною під час планування заходів індивідуально-профілактичного впливу, а також окреслення стратегії і тактики поведінки ДОП щодо взаємодії з підобліковими та їх оточенням;

- *імперативна* – зобов'язання ДОП керуватися настановами щодо організації індивідуальної профілактики, які містяться у відповідних законодавчих і відомчих документах;

- *регулятивна* – визначає необхідність змін в організації індивідуальної профілактики, активізує профілактичний вплив на конкретних осіб у певному напрямі, в особливих режимах інтенсивності, є підставою для корегування взаємодії з об'єктами профілактики та їх оточенням, прийняття зобов'язальних рішень;

- *оціночна* – полягає в отриманні поточної інформації щодо плину індивідуальної профілактики, аналізі критеріїв виправлення підоблікового, формуванні уявлень про необхідність корекції організаційних і змістовних чинників профілактичного впливу.

Чинне Положення про службу дільничних офіцерів поліції в системі МВС України як формальний нормативний документ не може всебічно враховувати специфіку інформаційної роботи ДОП. Зокрема, ідеться про його задіяність у численних стосунках як у системі профілактичної роботи, так і в середовищі її функціонування. Для виконання покладених на ДОП службових завдань йому необхідно систематично співпрацювати з іншими дільничними офіцерами, а також зі співробітниками Національної поліції України, інших правоохоронних органів, державних відомств, установ і громадських організацій. Це потребує використання значної кількості джерел для отримання інформації, з одного боку, а з іншого – численних відповідей на зверненні до нього запити.

Положення також передбачає особисту діяльність дільничного офіцера щодо самостійного формування й подальшого регулярного коригування системи передбачених обліків – від аналізу скарг і заяв до подальшого вивчення значної

кількості внутрішніх та зовнішніх джерел інформації. Це призводить до значного перевантаження й непродуктивних витрат робочого часу, знижує ефективність роботи, не забезпечує належної координації співпраці як між співробітниками поліції, так і між галузевими службами та правоохоронними органами загалом, передусім – щодо здійснення індивідуально-профілактичної роботи.

Невід'ємною частиною інформаційного забезпечення роботи ДОП є планування та реалізація конкретних індивідуально-профілактичних заходів, ефективність яких ґрунтується виключно на поточному збиранні й аналізі інформації щодо профілюваних осіб, прогнозування їхньої поведінки й узагальнення наслідків профілактичних впливів. Безумовно, зазначене стосується взаємодії з конкретними об'єктами профілактичної уваги ДОП.

Проте інформаційне забезпечення профілактики неможливе без урахування низки інформативних ознак, які охоплені характеристиками елементів оперативної обстановки на території обслуговування. Зокрема, інформаційно значущими для забезпечення ефективної попереджувальної діяльності елементами оперативної обстановки є:

- економічні, географічні, демографічні та соціально-психологічні особливості території обслуговування;
- рівень злочинності та публічного порядку;
- стан забезпечення силами й засобами протидії злочинності, охорони публічного порядку, результативність їх використання.

Збираючи інформацію про оперативну обстановку, ДОП керується трьома основними вимогами до її оцінювання: оптимальністю, вірогідністю та своєчасністю. Оптимальність означає, що інформація має, з одного боку, не бути занадто деталізованою, надлишковою, а з іншого – всебічно характеризувати явище. Вірогідність інформації стосується її точної відповідності досліджуваному об'єкту або стану обстановки. Своєчасність інформації передбачає повноту й об'єктивність відомостей про значущі фактори.

Дотримання зазначених вимог зумовлено професійними, інформаційно-пошуковими компетенціями дільничного офіцера. На думку науковців, «такі особистісні фактори, як невміння, невідповідність працівника оцінити важливість чинників

передзлочинної поведінки особи, ускладнюють виконання важливого завдання профілактики правопорушень... Повнота, вірогідність і своєчасність інформації – це не стільки загальний обсяг, скільки вміння правильно визначати вичерпне коло відомостей про оперативну обстановку» [4, с. 76].

Важливе значення в інформаційному забезпеченні індивідуально-профілактичної роботи ДОП мають чинники психологічного змісту оперативної обстановки. Їх умовно можна поділити на три групи.

Першу групу становлять найзагальніші психологічні явища, зумовлені соціальними, економічними, політичними й іншими детермінантами, що не залежать від діяльності правоохоронних органів. Пов'язана із цими детермінантами (поляризація рівня життя, політичні, ідеологічні й інші протиріччя) суспільна психологія може визначати сталість криміногенних тенденцій у суспільстві, які здатні практично нейтралізувати зусилля ДОП з профілактики правопорушень.

Другу групу формують явища регіонального характеру, якими є місцеві традиції, звичаї, норми моралі й релігії, національні та професійно-психологічні умови. Ці явища зумовлюють ставлення населення до правопорушень і злочинців, позначаються на авторитетності правоохоронних органів, суспільному резонансі щодо діяльності окремих працівників, зокрема ДОП, із чим також може бути пов'язана ефективність здійснення індивідуально-профілактичних впливів.

Третя група психологічних явищ визначається ситуативними чинниками, що формуються на обслуговуваній території і досить жорстко впливають на реалізацію правоохоронних і профілактичних функцій. Із цим пов'язана фактична неможливість здійснення адекватної загальної та індивідуальної профілактики на територіях ведення бойових дій в Україні. Ситуативними психологічними явищами спричинені не лише згорання протидії злочинності та її профілактики, а й пасивна позиція працівників поліції стосовно злочинності загалом.

Систематичне збирання й аналіз інформації загального та конкретного змісту ДОП спрямовує його діяльність на прийняття адекватних рішень про організацію перспективної і тактичної роботи, кінцевим результатом якої є здатність ефективно здійснювати профілактику правопорушень.

У контексті зазначеної проблематики було проведено дослідження, яке мало на меті, по-перше, з'ясувати особливості сучасного стану індивідуально-профілактичної роботи ДОП, по-друге, обґрунтувати доцільність упровадження в діяльність ДОП методичних прийомів оптимізації планування та здійснення індивідуально-профілактичних заходів на підставі їхнього інформаційного забезпечення.

Встановлено, що в середньому на профілактичному обліку кожного ДОП перебувають 45–50 осіб. Здійснення індивідуальної профілактики потребує певних часових витрат. Зокрема, 54,5 % ДОП витрачають близько 40,0 % робочого часу на реалізацію заходів індивідуальної профілактики, 36,0 % опитаних – близько 60,0 %, а 9,5 % – лише до 20,0 % часу.

Важливою є проблема організації взаємодії з рідними та близькими підоблікових стосовно сприяння ДОП у здійсненні індивідуальної профілактики. Виявлено, що у 30,2 % випадків таку допомогу дільничному офіцерові надають. Водночас близько 38,0 % рідних не орієнтовані на позитивну взаємодію з ДОП в організації профілактичної роботи. Трапляються навіть факти протидії індивідуальній профілактиці з боку рідних і близьких (18,0 %).

Низка питань стосувалась особливостей реалізації найважливіших заходів індивідуальної профілактики. Зокрема, під час проведення індивідуальних профілактичних бесід лише 27,0 % опитаних дільничних офіцерів засвідчили здатність завжди підтримувати психологічний контакт із підобліковим. Певні труднощі в підтриманні позитивного контакту мають 63,0 % працівників, а 10,0 % зауважили, що такий контакт їм встановити не вдається. Найсуттєвішим психологічним наслідком проведення бесід із профілакованими особами є виникнення психоемоційних станів напруження в ДОП. Так, 30,0 % опитаних працівників констатували відчуття втоми після спілкування з підобліковим, а 9,4 % – відчуття крайньої втоми та виснаженості. Вдається зберігати працездатність і не відчувати напруження 60,0 % респондентів.

Визначено чинники, які, на думку ДОП, сприяють істотному підвищенню ефективності індивідуально-профілактичних бесід із профілакованими особами. Найвагомішим серед них є погроза застосування примусових заходів і заходів карального спрямування (45,4 % опитаних). Близько 36,0 % дільничних офіцерів пов'язують

попереджувальний ефект бесід зі збільшенням їх кількості й посиленням інтенсивності. Суттєво підвищує продуктивність індивідуально-профілактичних бесід залучення до них членів сім'ї, рідних і близьких профілактованого (40,7 % опитаних). Крім цього, близько 70,0 % співробітників поліції зазначили, що всіляке заохочення підоблікового, акцентування на його позитивних рисах і зрушеннях у поведінці під час бесід теж сприяють їх ефективності.

Для фіксування проведення індивідуально-профілактичної роботи не передбачено жодного формального документа, у якому можна було б відображати її динаміку. Тому переважна більшість опитаних (72,0 %) ефективність профілактики та зміни в її організації відображають у профілактичних справах та облікових картках. Водночас 27,4 % ДОП використовують індивідуальні робочі записи, де зазначають не лише дані об'єктивної реєстрації наслідків роботи з підобліковими, а й результати власних спостережень за їхньою поведінкою, характеристики найближчого оточення, психологічні та кримінологічні особливості конкретних профілактованих осіб тощо.

Виявлено, що стосовно всіх категорій піднаглядних і профілактованих осіб ДОП реалізують три основні заходи індивідуальної профілактики:

- систематичну перевірку за місцем мешкання (53,4 %);
- профілактичну бесіду (60,8 %);
- взаємодію з рідними та близькими підоблікових (26,7 %).

Застосування зазначених заходів та їх інтенсивність варіюють залежно від категорії. Так, систематичну перевірку за місцем мешкання адмінпіднаглядних як основний профілактичний захід здійснюють 92,0 % дільничних офіцерів; раніше судимих осіб – 75,0 %; засуджених із виконанням вироку, не пов'язаного з позбавленням волі, – 51,0 %; осіб, схильних до насильства та сімейно-побутових конфліктів, – 50,0 %. Значно рідше цей захід реалізують щодо осіб, які вживають наркотичні речовини поза медичним призначенням, тих, що страждають на тяжкі психічні розлади, і неповнолітніх правопорушників (35,6 % заходів).

Регулярні профілактичні бесіди здебільшого застосовують щодо засуджених за вчинення злочинів, виконання вироку стосовно яких не пов'язане з позбавленням волі, – 76,2 % опитаних ДОП; осіб, схильних до насильства та сімейно-побутових конфліктів, – 75,4 %; неповнолітніх осіб – 75,0 %. Важливе значення застосування цього профілактичного заходу

щодо осіб, які перебувають під адміністративним наглядом, констатували 67,0 % ДОП, щодо раніше судимих осіб – 50,4 %, наркоманів – 51,0 %, психічно хворих осіб – 32,4 %.

Залучення до профілактичної роботи найближчого родинного оточення підоблікових і взаємодії з ними найчастіше реалізують у практиці роботи з раніше судимими й особами, що страждають на тяжкі психічні розлади (34,0 %), та неповнолітніми правопорушниками (32,0 %). Щодо інших категорій профілакованих відсоток залучення родини до профілактики правопорушень становить 24,0 %.

Окрім розглянутих вище заходів індивідуальної профілактики, ДОП застосовують і заходи, специфічні для певних категорій профілакованих осіб. Так, у переліку індивідуально-профілактичних заходів, застосовуваних до адмінпіднаглядних, дільничні офіцери визначають ефективними обмеження, встановлені регламентом адміністративного нагляду (25,0 %), і притягнення до адміністративної відповідальності (17,4 %). Адекватними щодо раніше судимих осіб визначено роз'яснення наслідків повторного притягнення до кримінальної відповідальності (26,0 %), притягнення до адміністративної відповідальності (9,5 %) та допомогу в побутовому і працевлаштуванні (8,6 %). Категорії осіб, засуджених за вчинення злочинів, виконання вироку щодо яких не пов'язане з позбавленням волі, – притягнення до адміністративної відповідальності (18,0 %) і надання допомоги в працевлаштуванні (8,2 %). У роботі з особами, схильними до сімейно-побутових конфліктів і вчинення насильства в сім'ї, ефективними визначено такі заходи: винесення захисного припису (58,0 %), притягнення до адміністративної відповідальності (25,4 %), залучення нарколога для лікування алкоголізму (18,0 %), надання допомоги в побутовому та працевлаштуванні (10,6 %), роз'яснення можливих наслідків учинення правопорушення (9,0 %). Стосовно осіб, які вживають наркотичні речовини поза медичним призначенням, констатовано дієвість постановки на облік у нарколога та взаємодії з ним (52,0 %), заходи запобігання придбання наркотичних речовин (12,4 %) і притягнення до адміністративної відповідальності (8,0 %). Специфічність профілактичних заходів щодо осіб, які страждають на тяжкі психічні розлади, полягає у своєчасному направленні на лікування (56,6 %), залученні

психолога (психіатра) до періодичної роботи з особою (22,8 %) та сприянні оптимізації побутових умов (8,4 %). До ефективних профілактичних заходів щодо категорії неповнолітніх правопорушників належать залучення психолога та педагога (14,8 %), притягнення до відповідальності батьків (12,3 %), перевірки за місцем навчання (9,8 %) та офіційне попередження (8,0 %).

Отримані результати свідчать, що в організації індивідуально-профілактичної роботи з різними категоріями громадян перевагу надають не стільки особливим, специфічним заходам, скільки загальним, формальним заходам попереджувального впливу (перевірки, бесіди тощо). Зокрема, на наш погляд, стосовно категорій раніше судимих, адмінпіднаглядних, засуджених осіб фактично не реалізують заходи, спрямовані на відстеження спілкування зі злочинним середовищем, запобігання підготовці злочинів і виготовлення знарядь їх учинення, залучення громадських формувань тощо. Потребує активізації залучення психолога до роботи з особами, схильними до насильства та конфліктів у сім'ї, а також наркоманів.

У практичній діяльності не здійснюють індивідуально-профілактичні заходи, спрямовані на сприяння в працевлаштуванні та навчанні, залученню до суспільно корисної праці, нормалізації стосунків у побутовій сфері, до всіх категорій профілагованих осіб, хоча дієвість цього напрямку роботи засвідчують дільничні офіцери. Недостатньо з-поміж заходів попереджувального впливу використовують можливості державних і громадських установ й організацій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аванесов Г. А. Теория и методология криминологического прогнозирования / Г. А. Аванесов. – М. : Юрист, 1972. – 289 с.
2. Бродовський В. В. Інформаційне забезпечення діяльності дільничного інспектора міліції : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 / Бродовський Василь Володимирович. – Київ : Міжнар. ун-т «Україна», 2011. – 18 с.
3. Закалюк А. П. Курс сучасної української криминології. У 3 кн. Кн. 3 / А. П. Закалюк. – Київ : Ін Юре, 2008. – 320 с.
4. Юридична психологія : альбом схем з коментарями / [за ред. Л. І. Казміренко]. – Київ : КНТ, 2007. – 188 с.

REFERENCES

1. Avanesov, G.A. (1972). *Teoriia i metodologiiia kriminologicheskogo prognozirovaniia* [Theory and methodology of criminological forecasting]. Moscow: Yurist [in Russian].
2. Brodovskiy, V.V. (2011). Informatsiine zabezpechennia diialnosti dilnychnoho inspektora militsii [Information provision of the activity of the district police inspector]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Kyiv: Mizhnar. un-t Ukraina [in Ukrainian].
3. Zakaliuk, A.P. (2008). *Kurs suchasnoi ukrainskoi kryminolohii* [The course of modern Ukrainian criminology]. (Vols. 1-3). Kyiv: In-Yure [in Ukrainian].
4. Kazmirenko, L.I. (Ed). (2007). *Yurydychna psykholohiia. Albom skhem z komentariamy* [Legal psychology. Album of circuits with comments]. Kyiv: KNT [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редколегії 11.10.2017
